

Dr. Adnan Kadrić
Orientalni institut, Univerzitet u Sarajevu
Merima Grabčanović, MA
Filozofski fakultet, Univerzitet u Tuzli
Dr. Edina Solak
Filozofski fakultet Univerzitet u Zenici

UDK 811.163.4*3'374 "18"
Izvorni naučni rad

PUTEVIMA BOSANSKE ALHAMIJADO LEKSIKOGRAFIJE U 19. VIJEKU: OSVRT NA BERBIĆEVE TEMATSKE LEKSIKOGRAFSKE PRILOGE

SAŽETAK

Svaki rječnik predstavlja vrijedan dokument o vremenu u kojem je nastao, kulturni spomenik i svjedočanstvo o stanjima jezika u minulim vremenima. U kontekstu bosanske alhamijado leksikografije djelo Ibrahima Berbića *Bosanski turski učitelj* (1893) odražava leksikografsku svijest i želju autora da se učini iskorak na planu pisanja obimnijih i preciznijih bosansko-turskih i tursko-bosanskih rječnika, kako bi se što uspješnije mogla prevoditi djela napisana na tim jezicima. U 49 tematskih jedinica, približno iste veličine, Berbić bira leksiku iz svakodnevnog života koristeći tzv. enciklopedijsko-tematski rječnički pristup. Međutim, leksikografski postupci ovog autora više ukazuju na faze izrade osnovnog djela, odnosno dvojezične gramatike, a ne na izradu posebnog rječnika kao odvojene cjeline koji bi slijedio i neke druge principe a ne samo primarne pedagoško-didaktičke zahtjeve za što cjelovitijim predstavljanjem gramatičkog opisa dvaju jezika. Za razliku od konceptualnih osmanskih rječnika u Bosni, uključujući i rječnike bosanskih autora, u kojima je prisutna tradicionalna tematska hijerarhija leksike (prvo sveta leksika, tradicija, a potom svakodnevni život) koja odražava ponajprije svjetonazor a potom ostale elemente tradicije, leksika u djelu *Bosanski turski učitelj* primarno se koristi građom iz svakodnevice. Kao takvo ovo je djelo u cjelini neobično i za osmansku ali i za bosanskohercegovačku alhamijado leksikografsku tradiciju.

Ključne riječi: Ibrahim Berbić; bosanska alhamijado leksikografija;
enciklopedijsko-tematski rječnički pristup; pedagoško-didaktički
koncept; *vulgaria tazurus*

1. Uvodne napomene

Ibrahim Edhem Berbić autor je gramatike bosanskog jezika na osmanskome i osmanske gramatike na bosanskom u okviru istog djela koje je nazvao *Bosanski turski učitelj* i objavio ga 1893. godine. Jedna od osobnosti tog djela jesu i aneksni rječnički prilozi tim dvjema gramatikama. Oni funkcioniraju i kao odvojene cjeline, ali i kao sastavni dio gramatičkog opisa jednog od navednih jezika. Iako je Berbić mogao dati i kraće leksikografske bilješke, on se *Bosanskom turskom učitelju* odlučio, uglavnom iz pedagoško-didaktičkih razloga, ponuditi i nešto šire i obimnije rječničke priloge koji odudaraju od uobičajenog koncepta aneksnih rječnika u gramatikama 19. stoljeća. Njegovi su leksikografski prilozi odraz dvojezičnog leksikografskog konceptualnog naslijeđa osmanske leksikografske tradicije iz sredine 19. stoljeća i pod utjecajem su sličnih djela za učenje francuskog jezika u vojnim akademijama u Carstvu, ali su, s druge strane, i odraz naslijeđa bosanske alhamijado tradicije pisanja konverzionih leksikografskih djela koja su posebno bila aktualna od početka 19. stoljeća na prostoru Bosanskog ejaleta. Zbog toga se čini da Berbićevi leksikografski prilozi izlaze izvan potreba samih ponuđenih gramatika dvaju jezika – gramatike bosanskog jezika i gramatike osmanskog jezika pisanih arapskim pismom. Kao takvo djelo je u cjelini neobično i za osmansku ali i za bosanskohercegovačku alhamijado leksikografsku tradiciju.

2. Vrste leksikografskih priloga u djelu *Bosanski turski učitelj*

O vrstama rječnika / leksikografskih priloga u djelu *Bosanski turski učitelj* Ibrahima Edhema Berbića već je ranije pisano iz aspekta kontrastiranja jezika (Kadrić 2018: 220-226). Kriteriji za klasifikaciju u biti ostaju isti, a to je uobičajena podjela leksikografskih priloga na temelju jezičke usmjerenosti (L1 – L2 i/ili L2 – L1), funkcije u gramatičkom opisu jezika (L1 i/ili L2) i na temelju

tematsko-konceptualnog, tačnije leksičko-semantičkog kriterija grupiranja leksema. Grupiranje leksema prema funkciji u gramatičkom opisu jezika zapravo podliježe širem pedagoško-didaktičkom kriteriju slaganja leksema u udžbeničkoj literaturi, vrlo važnom u klasičnoj gramatičko-filološkoj tradiciji na orijentalnim jezicima.

3. Leksikografski postupci Ibrahima Berbića u aneksnim bosansko-turskim rječničkim priložima

U aneksnim leksikografskim priložima u gramatikama u 19. stoljeću, uključujući i Berbićevo djelo *Bosanski turski učitelj*, teško su se na samom početku mogli uspostaviti precizni leksikografski postupci i kriteriji prilikom slaganja leksema jer su leksikografski prilozi naprosto bili uvjetovani samom strukturom gramatičkog djela kao cjeline, odnosno njegove koncepcije i strukture. Berbić je stoga pribjegavo dominantnom pristupu i kriteriju u djelima takve vrste u 19. stoljeću – kriteriju leksikografske intuicije. Naime, u to vrijeme on nije kanio ni pisati isključivo leksikografsko djelo tako da nije koristio tada već razvijene kriterije jednostavnijih leksikografskih djela, a nije imao potrebe da razvija sistem leksikografskih postupaka kako bi svoje aneksne leksikografske priloge jednoobrazno uredio po jednom a ne po više kriterija. Berbićeve leksikografski postupci više ukazuju na faze izrade osnovnog djela, odnosno dvojezične gramatike *Bosanski turski učitelj* a ne na izradu posebnog rječnika kao odvojene cjeline koji bi slijedio neke druge principe a ne primarne pedagoško-didaktičke zahtjeve za što cjelovitijim predstavljanjem gramatičkog opisa dvaju jezika. Izbor korpusa primarno je ovisio o sadržaju i potrebama gramatičkih cjelina u *Bosanskom turskom učitelju*. Za Berbića rječnici su od izuzetne važnosti za učenje jezika, uz konverzacione gramatike.¹ U Uvodu *Bosanskog turskog učitelja* on govori o načinu prikupljanja leksema prilikom izrade rječnika stranog jezika, na sljedeći način:

1 U uvodu djela na bosanskom Berbić piše sljedeće: „Svaki jezik da se upamti, glavno sredstvo, svojim jezikom iztumačeni r'ečnici, po novoj metodi složene, s vežbama, gramatike, [c] i u razgovoru napisana, d'ela su“ (BTU: b-c). U Uvodu to isto piše i na turskom jeziku: “Her lisânın vesâ'it-i taḥşîliyesi öĝrenmeĝe tâlib olan kesânın lisânı mâderzâdlarıyla tercüme olunmuş lügâtlar ve nev'î usûl üzereine temrinli kavâ'id ve mükâlemeye dâ'ir eserler olduĝu cümleinin ma'lûmudur” (BTU: b).

“Pa kad bi jednog jezika sve r’ečnike pregledao i r’eći im popamtio, opet savršeno uznao i naučio ne bi. Osobito, u r’ečniku što se nalaze, u r’eći, za svaki pojedini značaj sv’edodžbe i prim’eri. Ako navedeni ne budu po ideji onog jezika i gd’e treba, bez pogreške upotr’ebiti neće moći. Za koji jezik bilo, što su napravljeni r’ečnici nisu savršeni, jer ima mnogo r’eći koje još upisane nisu, te za raspravu neki nuždi dovoljno ne važe. A tome uzrok, da jedan čov’ek, u jedne nacije, između težaka i tvoraca, i čeljadi, što polazi, svakakav razgovor ne može udesiti da čuje. Jerbo ima neki’ razgovora, dok mu vr’eme ne dođe, i dok se čov’ek sa onim ljudima ne druži i ne m’eša se, da sto godina živi, čuti neće. Stoga, sve r’eći sa sv’edočbama (dokazima) i prim’erima da imadne, jedan r’ečnik sastaviti, ne jednom čov’eku nego deseterici, nije moguće; ali jedan novinar da bi naumio, taki jedan savršen r’ečnik na sv’et mog’o bi izdati. Dakle, u jednom jeziku, što god ima r’ečnika za izvadak da se upotr’ebi, i svaki dan po četrdeset r’eći sa značajima i sv’edočbama i prim’erima da se uvrsti; A čitatelji ovake novine onom ko tisu što pripada, koja r’eč ne bi uvrštena bila, a u njihovom zavičaju govorila se, ne r’eći i njihove značaje sa sv’edočbama i prim’erima, one novine uredničtvu, kad bi izvolili pismom dokazati i nedokazane r’eći, u novinu kad bi se uvrstile, dok bi se svršilo ovako, dv’etri godine neprekidno kad bi išlo, i r’ečnik štanpao se, i onijem koji su pomogli r’eći nalaziti i slati, [d]bezplatno formu po formu, r’ečnik da se uzšilje, ovim načinom, savršen r’ečnik izdati moguće je. Jedna nacija svoje vlade zvanični jezik ako neznad bune, ili njihovi činovnici njihova jezika kad ne bi znali, nego preko tolmača kazivali i odkazivali, a tolmači ne bi um’eli pravo tolmačiti, ili jednoj stranfti kad bi voljeli - ne bi pravo doznalo se, te zbog ovak’e pogreške, štete (nepravo) neučiniti, nije moguće. Stoga, svaka nacija, svoje vlade zvanični jezik da lasno postigne, materinim jezikom iztumačene r’ečnike, i po novoj metodi gramatike, i govore da napišu i štanpaju, vrlo potrebno je. Ja, ponizni, dokle sam bio u svom zavičaju, kol’ko god sam trudio se da turski naučim, zbog što malo imadijaše koji turski zборе, i sredstva za poučavanja pošto ne imadijaše, ni najmanje d’elo nisam mog’o

razumiti ni s njim koristiti se, te za poučenje u Carigrad da nisam otišao i stanovao, sasvim neznalica ost'o bi..."

(BTU: c)

Na osnovu navedenog teksta, uočava se Berbićeva želja da napiše bosansko-turski ili turskobosanski rječnik. On piše o problemima učenja stranog jezika općenito i o ulozi rječnika u tom procesu. Iz službenih dopisa koje je Berbić uputio prema Ministarstvu za prosvjetu u Carigradu vidi se da je on taj koji pokreće inicijativu da se finansira izdavanje časopisa koji bi se zvao *Lisān* (Jezik). Nažalost, zasada ne možemo potvrditi da li je Ministarstvo odobrilo takav njegov zahtjev i da li je izlazio časopis *Lisān* u čijem bi uredništvu, među ostalim, bio i Ibrahim Berbić.² No, i na osnovu navedenog citata iz uvodnog dijela *Bosanskog turskog učitelja* sasvim se jasno razaznaje njegova leksikografska svijest i želja da se nešto učini i na planu pisanja što obimnijih i preciznijih bosansko-turskih i tursko-bosanskih rječnika, kako bi se što uspješnije mogla prevoditi djela napisana na tim jezicima. On skreće pažnju na ideju/duh jezika i kontekstualnu upotrebu određenih riječi. Stoga navodi da su za učenje jezika potrebne i konverzacione gramatike, (vjerovatno) one u kojima bi se određene riječi kontekstualizirale. Upute za pisanje rječnika Berbić daje u Uvodu *Bosanskog turskog učitelja* i po prilici se on sam nastojao držati tih smjernica koje preporučuje. Posebnu poteškoću pri sastavljanju leksikografskih priloga u djelu *Bosanski turski učitelj* predstavlja logika stranog jezika kojoj se u dvojezičnim gramatikama često priklanja i sam autor, tako da, naprimjer, zbog nejasnih razlika u iskazivanju bosanskih pridjeva različitim imenskim ili morfološki uvjetovanim oblicima i paradigmama, često pronalazimo među prijevodnim ekvivalentima neujednačene forme predstavljanja navedenih formi i prijevodnih konstrukcija u leksikografskim prilozi i vježbama. No, to je problem koji se može razriješiti u okviru samog teksta djela u kojem autor kontekstualizira određene aneksne rječničke priloge. Naime, aneksni leksikografski prilozima ne predstavljaju klasično strukturirane rječnike tako da

2 Moguće je da će mladi istraživači doći do tih saznanja, pogotovo s procesima sistematske digitalizacije različitih časopisa koja se već duže vrijeme odvija u Republici Turskoj. U vrijeme pisanja ovog priloga nismo imali preciznije informacije o navedenom.

se redundantnim smatra upotreba skraćenica u formi gramatičkih natuknica. Jedan od elemenata leksikografskog opisa leksema u djelu *Bosanski turski učitelj* jeste sam koncept koji se razaznaje i na osnovu vrste leksikografskih priloga i pozicije u djelu koju takvi prilozi zauzimaju. Tako su gramatički leksikografski prilozi sastavni dio gramatičkog opisa određene gramatičke cjeline, kategorije ili fenomena, dok su tematski leksikografski prilozi dodatak pedagoško-didaktičkim dvojezičnim vježbama koje su također sastavni dio strukture djela. Leksikografska snalažljivost u prilogima *Bosanskog turskog učitelja* posebno dolazi do izražaja prilikom traženja adekvatnih prijevodnih ekvivalenata za frazeme i u jednom i u drugom jeziku. Nekada se jedna riječ prevodi sa više riječi a nekada više leksema jednom leksemom. Berbić je bio svjestan koliko je teško uraditi gramatičko djelo i prateće rječničke priloge a da se ne pojave brojni kritičari i zato je pokušao objasniti svoju metodologiju izrade. On iznosi samo značenja ovjerena kontekstualnom upotrebom. Također skreće pažnju da on sam ne može uraditi savršen rječnik ili savršeno djelo, ali da to može uraditi tim ljudi. Međutim, kako se vidi iz objavljene knjige *Bosanski turski učitelj*, Berbić je sam uradio i gramatički opis ali i ponudio raznovrsne leksikografske priloge.

4. Pristup u aneksnim rječnicima / leksikografskim prilogima uz gramatiku i opći leksikografski pristup u različitim cjelinama djela

Prema stručnoj terminologiji, aneksnii rječnici u gramatikama pisani su s namjerom da upotpunjavaju gramatički opis jezika i ubrajaju se u djela „praktične leksikografije“ (Putanec 1998: 129). Neki istraživači koriste termin „aneksna leksikografija“ da opišu leksikografsku djelatnost takve vrste u različitim djelima u povijesti razvoja leksikografije. U bosanskohercegovačkoj leksikografskoj tradiciji aneksna leksikografija prisutna je uglavnom u rukopisnoj formi, a od sredine 19. stoljeća i u printanim djelima, a najčešće podrazumijeva sastavljanje rječničkih priloga i spiskova riječi koji su pridodavani uz osnovni tekst nekoga djela.

Prilikom predstavljanja aneksnih leksikografskih priloga u djelu *Bosanski turski učitelj* potrebno je skrenuti pažnju na sljedeće:

- a)** Za bosanske lekseme navode se prijevodni ekvivalenti na osmanskom turskom jeziku, nekada jednom riječju nekada frazeološkim skupom riječi a nekada opisno.
- b)** Leksikografski prilozi koji služe kao dodatak (aneks) gramatičkom opisu bosanskog jezika, kao što su „spiskovi glagola“ u bosanskom jeziku, klasificirani su prema vrstama glagola prema kriteriju rezlike/promjene na relaciji *infinitivna osnova: prezentska osnova* glagola (sa prijevodnim ekvivalentima). Berbić daje opis šest (VI) vrsta glagola (promjena glagola / konjugacija) (Vidjeti Kadrić 2018: 224). Uz svaku vrstu promjene Berbić bosanske lekseme navodi prema „azbučnom“ redoslijedu, počinjući s navođenjem glagola prve vrste³, a potom, po istom šablonu, navodi i glagole za ostale vrste.

- 3 Glagoli prema navedenoj paradigmatskoj osnovi:
„6) (*blenuti* = alık bakmak), (*buknuti* = 'alev almak).
в) (*viknuti* = çağırmaq, haykırmak, ünlemek), (*vrđnuti* = deprenmek, kıpırdanmak, sıvışmak, aldatmak), (*vrgnuti* = koymak), (*venuti* = nebâti şeyler solmak, porsumak).
г) (*granuti* = gün, ışık vermek, güneş çıkmak), (*grunuti* = vehleten çarpmak, ansızın gelmek, çıkagelmek), (*guknuti* = güvercin ötmek), (*gurnuti* = dürtmek, içeri sokmak).
А) (*denuti* = ipliği iğneden geçirmek), (*dirnuti* = dokunmak), (*dignuti* = kaldırmak).
з) (*zabreknuti* = kabarıp şişmek, şişip gerilmek), (*zveknuti* = çinlemek, şangırdamak, çangırdamak), (*zinuti* = ağzını çok açmak).
ј) (*jauknuti* = üflemek, üf demek), (*jeknuti* = inlemek).
к) (*kliznuti* = kaymak, sıvışmak), (*kliknuti* = turna gibi bağırmak), (*kljucnuti* = gagalamak, sivri nesne ile vurup kazmak), (*kljunuti* = gagalamak), (*klonuti* = dermanı kesilmek), (*kisnuti* = bina akmak, yağmurda ve suda ıslanmak, ekşimek).
Л) (*laznuti* = yalamak).
м) (*maknuti* = kimıldatmak), (*metnuti* = koymak), (*mignuti* = kıpırdatmak, kimıldatmak), (*minuti* = yanından geçmek, birini geçmek).
н) (*niknuti* = bitmek), (*nagnuti* = meyillemek, eğiltmek).
о) (*ogreznuti* = bir şey içinde gömülmek ve içinden az görünmek), (*umeknuti* = yumuşamak), (*onrknuti* = ahşamlamak, gecelemek).
п) (*pecnuti* = haşarât sokmak), (*pomenuti* = anmak, andırmak), (*popoznuti* = az kayıp gitmek), (*prenuti* = ansızın uyanmak, gözlerini açmak), (*pisnuti* = düdük çalmak, öttürmek).
р) (*riknuti* = sığır bağırmak), (*rinuti* = suya dalıp gitmek, suya kayıp dalmak).
с) (*svanuti* = şafak açmak, sabah olmak, gün olmak), (*srknuti* = katık ile semirmek, yemek), (*staknuti* = ocak, çatmak, ateş uyandırmak), (*stegnuti* = kasmak, sıkı bağlamak), (*strugnuti* = alabildiğine kaçıp gitmek, kaçırvermek), (*sunuti* = dökülmek, akıvermek) (*stignuti* = yetişmek).
т) (*tonuti* = köpeği saldırmak), (*trgnuti* = çekip sarsmak, çekip almak, sallayıp çekmek), (*tisnuti* = sokuvermek, itivermek).
у) (*uganutu* = terçe olmak), (*upregnuti* = boyunduruğa koşturmak, eşleşmek), (*useknuti* = sümkürtmek).
ч) (*čeznuti* = sevda çekmek, iştihâk ve hasretle yanmak) ilh.“ [BTU 142 (a)]

Kada Berbić daje popis osmanskih leksema na kraju gramatičkog opisa osmanskog turskog jezika, on ih odvaja prema kriteriju koji je neobičan za južnoslavenske gramatičke tradicije, ali i rijedak za tadašnju tradiciju pisanja aneksnih rječnika u osmanskoj gramatičkoj tradiciji. Grupiše ih u tri kategorije, prema broju grafema: dvojci (*senā'ī*), trojaci (*sūlāsī*), četvorci (*rubā'ī*). Lekseme unutar navedenih grupa/ spiskova Berbić grupiše prema početnim grafemima arapskog/ osmanskog alfabeta, a redosljed je moguće jedino zapaziti kada se osmanske lekseme napišu u izvornom grafijskom obliku, harfovima.⁴ Kada Berbić pravi male rječnike leksema na temelju broja „korijenskih“ konsonantskih grafema u osmanskome jeziku, on to radi najvjerovatnije na temelju postojeće literature u orijentalnoj gramatičkoj tradiciji, ponajprije arapskoj koja je u 11. stoljeću izvršila snažan utjecaj na djela turkijske gramatičke tradicije.⁵

- c) S obzirom na pristup obradi leksema tzv. aneksna leksikografija u bosanskoj leksikografskoj alhamijado tradiciji mogla je biti uže specijalizirana – parcijalna, ali i općenito usmjerena – globalna po svom pristupu leksiku koji se predstavlja. S obzirom na složenost strukture djela kakvo je djelo *Bosanski turski učitelj*, Berbićeve leksikografske priloge u tom kontekstu moguće je okarakterizirati kao „parcijalne leksikografske priloge“ kad se konkretno opisuje određeni gramatički

4 Npr. ... (*girmek*) = unići, ući, (*gecikmek*) = odocniti, zadocniti, opozniti, (*gerinmek*) = otezati se, razpregnuti, (*gözükmek*) = videti se, ukazati se, opaziti se, (*gözetmek*) = ugledati, nagledati, pogledati, (*gizlemek*) = sakriti, ukriti, (*gövsemek*) = ženska - uzjariti se - muška tražiti, hoćati, (*kişnemek*) = njištati, (*kekremek*) = podrigivati se, (*kükremek*) = drnuti se, od bala zabaliti, (*güvenmek*) = uzdati se, osloniti se, (*gürüşmek*) = hrvati se, (*gevremek*) = nakinjiti, napatiti, (*gevşemek*) = oslabiti, (*gevelemek*) = vavoljiti, glodati, (*yıpramak*) = izbirkati, svaćemu naućiti, (*yırtmak*) = izderati, razdrti, (*yortmak*) = obići, skitati se, klimati, (*yoğurmak*) = zakuhati, zamijesiti, (*yumuşamak*) = omeķšati, ublažiti. ĆETVORCI (**RUBĀ'Ī**) (*ürpermek*) = nastrehnuti, naperiti, (*örselemek*) = izkuljvati, pobrkati, pohrdaviti, (*ırgalamak*) = drmati, cimati, zaljuljati, (*irkilmek*) = sliti se, sabrati se, nakupiti se, (*esirgemek*) = žaliti, dati nešto od koga, ne pregorjeti dati, (*aktarmak*) = prurućiti, prebaciti, presuti ... [BTU 208b209b]

5 Vidjeti djelo *Divānu luğati t-turk* (Kodeks turkijskih jezika i dijalekata) koje je napisao Mahmdud Kaşgari iz Kaşgara (današnja Kina), u 11. stoljeću, kako bi Arapima predoćio leksiku i gramatiku turkijskih jezika: ujugurskog, kipćaćkog, ouskog i drugih jezika i dijalekata na širokom prostoru od Kine do Bagdada. Treba napomenuti da su vrlo brzo nastala i brojna druga gramatićka i leksikografska djela koja su izvršila snažan utjecaj na kasnije profiliranje leksikografske tradicije u osmanskome periodu.

fenomen, ali i kao globalne po pristupu opisa leksikografskih jedinica u onim dijelovima kada Berbić daje najopćenitiji popis leksema bez sasvim jasne reference na bilo koji dio iz cjeline djela *Bosanski turski učitelj*, a primjer takvog pristupa predstavlja opći leksikografski prilog koji počinje podnaslovom „Luġāt-i Bosnevīye“ (BTU: 101a). Prema svojoj osnovnoj definiciji, pojam *luġāt* u osmanskome podrazumijeva opći skup riječi povezanih određenom zamisli (konceptom). Zapravo, navedeni konceptualni skup riječi (koji se katkad prevodi kao “rječnik”) posebno odudara od aneksne strukture leksikografskih priloga sastavljenih u granicama određene struke, uže oblasti, teme ili cjeline unutar gramatike. Uočava se da su lekseme u tom poglavlju poredane po logici koju jedino može odgonetnuti sam Berbić, izuzev principa da prvo dolazi riječ iz bosnskog jezika a iza nje riječ na osmanskome jeziku. Početak navedene leksikografske cjeline glasi: ... (**dronjo, odrpanica, traljavac**) pejmürde, (**bekrija, pikov**) sarhoş, (**ništarija, bitanga, pušt kalaš**) serseri, haylaz, (**'risti, izžljebiti, izdubiti**) oymak, (**tiganj**) pota, (**svisnuti, razjaglit, raskofati**) keyif çatmak, (**znamenja, bilježe, biljeg, srok**) damga, alâmet, (**naprstak, napršnjak, kocka**) yüzük, (**nareckan, izreckan, zubičast**) dişli ... (BTU 101a) Pretraživanjem ukupnog korupusa dvojezičnih tekstova u djelu *Bosanski turski učitelj* zapaža se da su navedene bosanske lekseme spomenute samo u ovom leksikografskom primjeru, te da se nijedna, naprimjer, od navedenih leksema ne nalazi u osnovnom tekstu djela, ako izuzmemo tekst ovog priloga koji je sastavni dio knjige.

- d) Leksikografski prilog (*Luġāt-i bosnevīye*), na način kako je koncipiran, primarno je pedagoško-didaktički uvjetovan i upućuje na mogućnost da namjera pisanja tog djela nije samo dati aneksni leksikografski prilog za upotpunjenje gramatičkog ili udžbeničkog dijela *Bosanskog turskog učitelja* nego da se radi o svjesnom, planskom ostvarenju prvobitne Berbićeve namjere koju je eksplicirao u uvodu – da iz novina ili drugih tekstova pribilježi riječi koje se rijetko mogu naći u knjigama za učenje jezika, te da i on učestvuje u sastavljanju najboljeg priručnika koji će biti što korisniji pri učenju stranog jezika.

- e) U aneksne leksikografske priloge ubrajaju se i tematski leksikografski prilozi koji se u djelu kakvo je *Bosanski turski učitelj* uglavnom proučavaju kao dokument jednog perioda u povijesti bosanskoga jezika i tzv. alhamijado bosanske pismenosti koji, iz perspektive današnjih proučavanja, pripada povijesnoj leksikografiji, dok se tematski rječnici danas, u moderniziranoj formi, najčešće proučavaju u okviru konceptualne leksikografije.
- f) Princip prikazivanja leksike u Berbićevim aneksnim priložima unutar gramatičkog opisa i tematskim i sličnim priložima primarno je uvjetovan pedagoško-didaktičkim namjerama djela, dok je onomasiološki pristup u odabiru leksike dominantniji u tematski koncipiranim rječničkim priložima.

5. Pedagoška dimenzija Berbićevih konceptualnih (tematskih) leksikografskih priloga

Kao što to zaključuju brojni istraživači povijesne i moderne leksikografije, svaki rječnik i leksikografska djela predstavljaju vrijedan dokument o vremenu u kojem su nastali, kulturni spomenik i svjedočanstvo o stanjima jezika u minulim vremenima (Nikolić-Hojt 2017: 134). *Bosanski turski učitelj* objavljen je u formi štampane knjige tek 1893. godine iako je vidljivo da je i po korištenoj aktualnoj literaturi nastalo ranije, pri samom kraju osmanske uprave. Uočljiv je i utjecaj slavenske gramatičke škole,⁶ ali i osmanskih gramatika i priručnika koji su sredinom 19. stoljeća nastajali pod metodološkim utjecajem francuske jezikoslovne tradicije koja je bila popularna u osmanskom obrazovnom sistemu pod čijim je izravnim utjecajem Berbić pisao svoja djela. Budući da kod Berbića zapažamo nekoliko različitih tipova leksikografskih priloga, uočljivo je da se na makrostrukturalnoj razini analize mogu, prema paradigmatškoj formi nizanja leksema, uočiti oni prilozi koji predstavljaju male aneksne rječnike ustrojene prema alfabetskom principu, ali i oni prilozi koji podsjećaju na tematski

6 Između ostalih, uočava se i utjecaj *Srbske gramatike: za gimnazijsku mladežъ Княžestva Srbije* Vladimira Vuića iz 1856. godine, ali i slične gramatičke tradicije.

koncipirane klasične osmanske tezaure.⁷ Općepoznati princip u modernoj leksikografiji ukazuje na to da ne treba poistovjećivati razliku između priloga utemeljenih na onomasiološkom/semasiološkom odabiru leksike i onih priloga koji su utemeljeni na konceptualno-tematskom/alfabetskom principu nizanja leksema. Unutar gramatički orijentiranih leksikografskih priloga koji preferiraju formalne kriterije klasifikacije logičan je odabir alfabetskog principa u rasporedu leksema. S druge strane, Berbić se na kraju *Bosanskog turskog učitelja* odlučio ponuditi i tematske rječnike / tezaure sa tematikom iz svakodnevnog života.

Za razliku od konceptualnih osmanskih rječnika u Bosni, uključujući i rječnike bosanskih autora, u kojima je prisutna tradicionalna tematska hijerarhija leksike (prvo sveta leksika, tradicija, a potom svakodnevni život) koja odražava ponajprije svjetonazor a potom ostale elemente tradicije, leksika u djelu *Bosanski turski učitelj* primarno se koristi leksikom iz Berbićeve svakodnevice. U Bosni se u tematskim konceptualnim tezaursima i konverzionim rječnicima na orijentalnim jezicima do 19. stoljeća srećemo prepoznatljivim hijerarhijski uvjetovanim tipom *vocabularia* tezaursa, zbog načina i vrste leksike, odnosno leksičkih polja unutar kojih se lekseme tematski grupišu, a osobito u 16. i 17. stoljeću. U kontekstu hijerarhijske kulturološko-tradicijske uvjetovanosti, Berbićeve tematske priloge podesnije bi bilo svrstati u *vulgaria* tezaure koji se bave svakodnevnom životom nego u prethodno navedenu vrstu tezaursa. Osim toga, teško je, izvan konteksta vremena i namjene određenih leksikografskih tematskih djela, odrediti univerzalna pravila koja određuju način tematskog grupiranja leksema u njima, a osobito u 19. stoljeću. Većina konceptualnih leksikografskih djela u tom periodu sve manje slijedi klasične tradicijsko-kulturološki uvjetovane koncepcije tezaursa i okreće se svakodnevici sa čovjekom koji postaje središnja tačka konceptualizacije leksikografskih priloga, te se u različitim varijacijama prepoznaju sljedeće tematske grupe:

- čovjek i materijalna stvarnost;
- čovjek i psihička stvarnost;
- svakodnevni život;
- čovjek i društvo / zajednica;

7 Tematski prilozi sreću se i u drevnim civilizacijama, a rezultat su potrebe grupiranja leksema u određena značenjska polja i koncepte koji su važan dio kulturne tradicije tih naroda.

- čovjek i tehnološko-civilizacijski proizvodi;
- čovjek i priroda;
- čovjek i kategorije materijalne stvarnosti. (Biesaga 2017: 132-151)

U prvom leksikografskom prilogu Berbić navodi nazive jela na turskom i bosanskom jeziku. Odabrao je uglavnom ona jela koja su u 19. vijeku bila na meniju u Bosni i Osmanskom carstvu općenito. Tako navodi i zanimljiv naziv za slano jelo *rušdija*, koje se pravilo od sira. Također za naziv kolača *cennet künki* koristi u bosanskom naziv *rajski čunci*. Radi se o nekoj vrsti zarolanog kolača / valjčića koji podsjeća na kolače *ružice* sa manje agde. Za kolač koji se zove *sarây lokması* odgovarajuća bosanska leksema je *đunlari*. Za značenje lekseme *reçel*, čiji je semantički ekvivalent u savremenom bosanskom leksema *džem*, Berbić navodi sljedeće opisno značenje (*reçel*) = *slatki gustiš*, a na drugom mjestu koristi neologizam „sladogust“.

Polazišne riječi u tematskim leksikografskim prilogama su riječi iz turskog jezika čije prijevodne ekvivalente Berbić pokušava dati na bosanskom jeziku. U prvom podnaslovu Berbić se bavi nazivima za jela u bosanskom i u osmanskom turskom jeziku, a potom prelazi na tematsku cjelinu „Studenti i bube“ (*Haşarât*), odnosno na nazive insekata i buba. Za leksemu *bahârât* koja označava množinu riječi *zaçin* u turskom jeziku Berbić daje bosanski prijevodni ekvivalent *zagrijači*. Prateći historiju leksikografije, moguće je u različitim formama od drevnih vremena pronaći spiskove začina ili unutar malih spiskova / rječnika leksike iz kulinarstva ili odvojeno. U bosanskim međmuama (zbirkama raznolikog sadržaja) u osmanskom periodu popisi začina su najčešće navedeni pored kratkih opisa recepata kako se pravi određeno jelo ili narodni lijek. Slično je i sa popisom biljaka. U tom pogledu posebno se izdvaja obimni enciklopedijski tematski pojmovni rječnik iz botanike *Kitābu n-nebāt* koji je nastao prevođenjem i preradom djela čuvenog Mattiolijevog komentara Dioskoridesovog djela *Materia Medica* sa latinskog na osmanski turski jezik. Djelo je Osman sin Abdulmenana Beograđanin dovršio 1777. godine, te uveo nazive na bosanskom jeziku (*Bosna lisānında*) za brojne biljke koje se spominju i opisuju u djelu, stavljajući posebne dodatne napomene ukoliko se takve biljke mogu pronaći u Bosni i u krajevima koji se ne spominju kod Mattiolija.

Leksemom *studenci* u Berbić označava životinje koje danas nazivamo gmizavcima i vodozemcima, a leksemom *bube* insekte i pauke. Ribe je odvojio u posebno poglavlje premda su i one „hladnokrvna“ (*poikilotermna*) vrsta. Vjerovatno je Berbić navedene nazive preuzimao iz postojeće literature iz biologije u tadašnjem obrazovnom sistemu, dok je nazive leksikografskih priloga i njihov raspored oblikovao u skladu sa praktičnom, pedagoško-didaktičkom namjenom uvrštenih leksikografskih priloga. Na osnovu detalja koje u obavijesnom smislu i raznolikosti omogućuju Berbićevi leksikografski prilozima, razumljivo je zašto je Berbić svoje djelo nazvao *Bosanskim turskim učiteljem*.

Berbić je začine (*bahārāt*) nazvao „zagrijačima“. Začini i u malim količinama ubrzavaju metabolizam i izazivaju osjećaj zagrijanosti u tijelu. Navedeni su samo nazivi za začine koji su u svakodnevnoj upotrebi budući da Berbić nije bio kuhar i da vjerovatno nije nešto osobito koristio djela u kojima se navode začini i jela.

Nadalje, kada Berbić daje nazive za biljke u bosanskom i turskom jeziku, otpočinje s nazivima voćki. Budući da Berbićev pristup nije enciklopedijski, on nije ni opterećen davanjem detaljnih enciklopedijskih referenci, već se nastoji skoncentrirati na jednostavno prepoznavanje leksema u obama jezicima. Samo u nekim posebnim primjerima daje deskriptivni opis lekseme (BTU 145b). Tematsko koncipiranje poglavlja ostavlja mu više mogućnosti za određivanje formata i redoslijeda leksikografskih priloga prema temama, sa različitim podtemama, u ovisnosti od značaja i logičnog redoslijeda leksičkih cjelina u knjizi.

Za cvijet *kadife čiçeği* Berbić koristi leksemu *štir* ili *šćir*⁸ iako je mogao iskoristiti turcizam *kadifa*. Općenito promatrajući, moguće je napraviti podjelu na različite tipove prevodenja, odnosno usporedne reprezentacije leksema koje navodi u leksikografskim prilozima. Također, vrlo često je teško odrediti i kriterij kada Berbić u prijevodu koristi turcizme, manje ili više slične izvornom izgovoru na turskom jeziku, a kada se radije odlučuje za neologizam ili lekseme iz slavenskih jezika koje su najbliže po značenju. Naprimjer, za leksemu *fesležen* koristi lekseme *bosiok ili kraljić* premda se u bosanskom i hrvatskom za cvijet

8 „*bot.* rod pretežno jednogodišnjih biljaka (*Amaranthus*) iz porodice šćirova (*Amaranthaceae*), čest korov na oranicama i u vrtovima; šćirenica, štir. (cf. https://hjp.znanje.hr/index.php?show=search_by_id&id=d1hkURY%3D) – pristup 14. 6. 2021.

bosiljak koriste sljedeći nazivi izvedeni od navedene turske lekseme “fesleĝen”: *bašelak*, *boselak*, *feslidžan*, *feslidžen*, *fesligen*. Berbić nije koristio nijednu od spomenutih transfonemiziranih varijanti.

Za prijevod turske lekseme *şakayık* Berbić nije iskoristio poznati turcizam *şekaik* iz bosanskog jezika ali ni sličnu leksemu *božur* iz slavenskih jezika, nego je upotrijebio leksemu *sasa* (sàsa) koja označava cvijet *şumaricu*⁹, što predstavlja izvjesno semantičko odstupanje. Takva vrsta odstupanja nije neka novina kada se radi o preciznijem imenovanju botaničkog nazivlja. Uočljivo je da je Berbić za botaničko nazivlje koristio opću literaturu. Za naziv cvijeta *kına çiçeĝi* koristi naziv *lijepi cvijet balsalin** (balsamin). Berbić leksemu *čan çiçeĝi* prevodi riječju *zvonce** umjesto *zvončić* (zvdnčić).¹⁰ Za naziv cvijeta *keçi yapraĝı* koristi doslovni prijevod *kozji list*, a kod nas je taj cvijet poznat pod nazivom *orlovi nokti* (*Lonicera caprifolium*) ili *kozja krv*.¹¹

Za leksemu *haşhaş çiçeĝi* (poljski mak) Berbić koristi leksemu *drijemak* iako navedena leksema *drijemak*, *drijemovac* u našem jeziku označava potpuno drugu vrstu biljke koja je dobila naziv po posve drugoj analogiji, jer su joj cvjetovi obješeni kao u visibabe, kao da drijemaju. No, Berbić uvodi svoju analogiju na osnovu svojstava cvijeta *haşhaş çiçeĝi* da izaziva drijemanje i spavanje. Po analogiji spoljašnjeg izgleda Berbić prevodi izraz *yıldız çiçeĝi* (*dalija*, lat. *Dahlia*) bosanskom leksemom za grupu cvjetnih biljaka koje u sebi sadrže riječ *zvjezdica* a kojih ima četrdesetak.¹² Za one biljke koje se češće sreću Berbić u oba jezika pronalazi odgovarajuće lekseme bez odstupanja, npr. *gelincik çiçeĝi* za *poljski mak*. Ista je situacija sa nazivima za biljke kao što su: *suncokret*, *jasmin*, *zumbul*, *zambak*, *jorgovan* i slične široko rasprostranjene biljke. Kod riječi koje su češće u upotrebi moguće je naći i više turcizama u ponuđenim prijevodnim ekvivalentima.

9 Vidi *şumarica*, *bot.* ime za više vrsta zeljastih biljaka, lijepih cvjetova iz roda *Anemoneae*, porodica žabnjaka (*Ranunculaceae*); anemona, breberina, pulsatila, *sasa*. (https://hjp.znanje.hr/index.php?show=search_by_id&id=d1ZnWxk%3D) – pristup 14. 6. 2021.

10 *bot.* 1. biljni rod (*Campanula*) iz porodice *zvončića* (*Campanulaceae*), u nas o. 30 vrsta, neke endemične (*C. istriaca*, *C. rapunculus*) (cf. https://hjp.znanje.hr/index.php?show=search_by_id&id=f15iXxh6) – pristup 14. 6. 2021.

11 <https://www.plantea.com.hr/orlovi-nokti/> – pristup 14. 6. 2021.

12 cf. <http://www.plantsoftheworldonline.org/taxon/urn:lsid:ipni.org:names:325940-2#children> – pristup 14. 6. 2021.

6. Tematska raznolikost Berbićevih leksikografskih priloga kao izvor za proučavanje leksike bosanskog jezika krajem 19. stoljeća u bosanskim alhamijado tekstovima

Budući da Berbićevi leksikografski prilozi pokazuju veliki stepen tematske raznolikosti, oni su podesni za proučavanje leksike bosanskog jezika krajem 19. stoljeća u bosanskim alhamijado tekstovima. U ovom prilogu navest ćemo tematska polja/ tematske jedinice (49) onako kako ih je Berbić definirao i uvrstio u svoju knjigu [BTU 137a-224b], kao i početne lekseme unutar tih tematskih priloga, kako slijedi:

Naslovi tematskih leksikografskih priloga		Početak teksta konceptualnih tematskih leksikografskih priloga
[1] JELA	---	(çılbur) = čilbur, (mıkla) = <i>sa suhim mesom čimbura</i> , (köfte) = <i>valjci</i> , (tel kadayıf) = <i>končavi kadajif</i> , (ekmek kadayıfı) = <i>od hljeba kadajif</i> , (yassı kadayıf) = <i>pločavi kadajif</i> , (helva) = <i>halva</i> , (baklava) = <i>baklava</i> , (rüşdü) = <i>rušdija</i> , (han içi) = <i>hanići</i> , (revâni) = <i>nabrdnjača</i> , (kazı boğan) = <i>ulutma</i> , (süngerıye) = <i>patišpanj</i> , (gül aşı) = <i>gulač</i> , (cennet künki) = <i>rajski čunci</i> , (sarây lokması) = <i>đunlari</i> ...[137a]
[2] STUDENCI I BUBE	(Haşarât)	... (timsah) = <i>krokodil</i> , (yılan) = <i>guja, zmija</i> , (ok yılanı) = <i>poskok</i> , (engerek) = <i>kratelj</i> , (kör yılan) = <i>sljepa guja</i> , (keler) = <i>gušter</i> , (kertenkele) = <i>zelenbać</i> , (kaya keleri) = <i>crni veliki gušterac</i> , (kurbağa) = <i>žaba</i> , (kaplumbağa, toşbağa) = <i>kornjača</i> , ('akrep, kuyruklu) = <i>štipavac</i> , (şkorpija, (sümüklü böcek) = <i>spuž</i> , (kelebek) = <i>lepir, metilj</i> , (yıldız böceği) = <i>svitac</i> , (kuduz böceği) = <i>prištnjak</i> , (kırk ayak) = <i>stonoga</i> , (semender) = <i>duždenjak</i> , (fatmacık) = <i>popak</i> ...[137a]
[3] ZAGRIJAČI	(Bahārât)	... (anason) = <i>slatki korijen</i> , (tarçın) = <i>cimet</i> , (karanfil) = <i>karanfil</i> , (zencefil) = <i>đumbir</i> , (hindistan cevizi) = <i>indijski orah</i> , (biberıye) = <i>ružmarin</i> , (ada çayı) = <i>žalfija, kadulja</i> ...[137b]

[4] VOĆE	(Meyveler)	(kayısı, zerdali) = <i>zelene šljive</i> , (badem) = <i>badem</i> , (koca yemiş) = (aluca, alhat) = <i>mihuljak</i> , (keçi boynuzu) = <i>harub</i> , (kirâz) = <i>trešnjje</i> , (aşılama kirâz) = <i>očenje trešnjje</i> , (vişne) = <i>višnjje</i> , (kestâne) = <i>kesteni</i> , (ağaç kavunu) = <i>sedar drveni dinje</i> , (lîmon) = <i>citron</i> , (portakal) = <i>pomoranča</i> , (turunç) = <i>narandž...</i> [137b]
[5] CV'EĆE	(Çiçekler)	(kadife çiçeği) = <i>štir</i> , (trato, (şakayık) = <i>sasa</i> , (kına çiçeği) = <i>ljepi cv'et balsalin</i> , (fesleğen) = <i>bosiok ili kraljić</i> , (çan çiçeği) = <i>zvonce</i> , (keçi yaprağı) = <i>kozji list</i> , (gelincik çiçeği) = <i>poljski mak</i> , (haşhaş çiçeği) = <i>drijemak</i> (yıldız çiçeği) = <i>zv'ezdica</i> , (karanfil çiçeği) = <i>karavilje</i> , (gün çiçeği, ay çiçeği) = <i>suncokret</i> , (sünbül) = <i>sumbul...</i> [137b-139a]
[6] PLATNA	(Kumaşlar)	(patiska) = <i>patiska</i> , (ipekli dantel) = <i>svilena dantela</i> , (kanaviçe kendir bezi) = <i>konapljak</i> , (tül pamuk) = <i>kamrika</i> , (bürüncük damasku şam kumaşı) = <i>burundžuk</i> , (müşbik, dantela) = <i>predkanik</i> , (çuka) = <i>çoha</i> , (iplik) = <i>konci</i> , (fanila) = <i>vunenjik</i> , (dimi bezi) = <i>dimiluk</i> , (basma çapıt) = <i>čić</i> , (keten bezi) = <i>lanenik</i> , (merinos bezi) = <i>spanjolsko platno ...</i> [139a]
[7] BRODOVI	(Merâkib-ibahriye)	(gemi) = <i>lađa</i> , <i>brod</i> , (vapur, buğulu gemi, ateş kayığı) = <i>parobrod</i> , (harp gemisi) = <i>galija</i> , (zırhlı gemi) = <i>oklopnjača</i> , (firkateyn, uskur, kalyon) = <i>u bojni' ratnih lađa imena</i> , (duba) = <i>tumbas</i> , (mauna) = <i>dereglija</i> , (kayık) = <i>čamac</i> , (sandal) = <i>ornica</i> , <i>čun ...</i> [139a]
[8] ORUŽJE	(Esliha)	(top) = <i>kanon</i> , (top 'arabası) = <i>kanonska kola</i> , (fâliye) = <i>naprašnica</i> , (mahtap yakmak, kendii fitil) = <i>upaljeni lani</i> , (kuçinja), (tomar) = <i>z bionjak</i> , (kundak) = <i>utrɢnik</i> , (kapak) = <i>kasa za hartuće</i> , (hartuç) = <i>artuč</i> , (gülle) = <i>kugla ...</i> [139b]
[9] STEPENI VOJNI	(Merâtib-i 'askeriye)	(yaya neferi) = <i>p'ešački soldat</i> , (asker, çeri) = <i>vojnîk</i> , (serasker) = <i>nadvojvoda</i> , (atlı süvari, sipâhi) = <i>konjenik</i> , <i>kavaljer</i> , (piyâde zâbiti) = <i>p'ešački oficir</i> , (süvari zâbiti) = <i>konjenički oficir</i> , (müşîr) = <i>vojvoda</i> , <i>marşal</i> , (ferîk) = <i>podvojvoda</i> , (livâ) = <i>ekselenc</i> , (miralay) = <i>polkovnik</i> , (kâ'imekâm/kaymakam) = <i>podpolkovnik</i> , (bekbaşı) = <i>major</i> , (alay-i emîn) = <i>podmajor</i> , (kul ağası) = <i>veliki kapetan ...</i> [141a]

<p>[10] SVETA M'ESTA, BOGOMOLJE</p>	<p>(Emâkin-imu- kadde- seveme'âbid)</p>	<p>(Ka'be, Beytullah) = Ćaba, (Kuds-i ŝerîf) = <i>Jerusalem</i>, (câmi') = <i>džamija</i>, (ŝerîf) = <i>od svečevih plemena starješina</i>, (mescit) = <i>bez munare džamija</i>, (Ulu câmi') = <i>Vel'ka džamija</i>, (namâzghâh-ı musalla) = <i>plac ograđen za bajram namaz</i>, (tekiye) = <i>tekija</i>, (türbe) = <i>spomen pokriveni</i>, (minâre) = <i>munara</i>, (mihrap) = <i>imam đe klanja</i>, (mînber) = <i>imam gd'e hudbu uči</i>, (imâm) = <i>muhamedanski duhovnik</i>, (dervîŝ) = <i>kaluđer...</i> [141b]</p>
<p>[11] M'ERE</p>	<p>(Evvân ü ikyâlve- mikyâslar)</p>	<p>(zirâ'-ı a'ŝârî) = <i>metar</i>, (on zirâ'-ı a'ŝârî) = <i>deset metara</i>, (yüz zirâ'-ı a'ŝârî) = <i>sto metara</i>, (bin metro) = <i>hiljadu metara</i>, (on bin metro) = <i>deset hiljada metara</i>, ('öŝr-i zirâ') = <i>desetina metara</i>, ('aŝîr-i zirâ') = <i>stotina metara</i>, (mi'ŝâr-ı zirâ') = <i>hiljada metara</i>, (yeki evlek) = <i>sto metara kvadrata</i> ... [141b]</p>
<p>[12] NOVAC</p>	<p>(Sikke)</p>	<p>(bir kuruŝ) = <i>četrdeset para</i>, (bir para) = <i>tri akče</i>, (bir akča) = <i>čet'ri aspre</i>, (bir kese) = <i>pet stotina groša</i>, (<i>vižljîn, pula</i>) = <i>altmiş para</i>, (<i>zolota</i>) = <i>(otuz para)</i> ... [143a]</p>
<p>[13] VOJNI POLOŽAJI</p>	<p>(Merâtib- imülkiye)</p>	<p>(sultân, padiŝâh, hünkâr, özbeg) = <i>car</i>, (ŝehzâde) = <i>carević</i>, (<i>knjaz</i> (imparator) = <i>car</i>, (imparatoriçe) = <i>carica</i>, (kral) = <i>kralj</i>, (kraliçe) = <i>kraljica</i>, (prens) = <i>knez</i>, (<i>knjaz</i>, (prensas) = <i>knjeginja</i>, (hidîv) = <i>podkralj</i>, (sadr-ı azam, büyük vezîr) = <i>veliki vezir</i>, (ŝûrâ-yı devlet reisi) = <i>preds'edatelj državnog sabora</i>, (mâbeyn müŝîri) = <i>carskog dvora general</i>, (hazîne-i hâssai nâzırı) = <i>carske blagajne minister</i>, (dahiliye nâzırı) = <i>unutraŝnji poslova minister</i> ... [143a]</p>
<p>[14] SVIRKE</p>	<p>(Çalgılar)</p>	<p>(cura) = <i>kara duzan</i>, (dört telli) = <i>bugarija</i>, (saz) = <i>ŝargija</i>, (büyük dört telli) = <i>tanbura</i> = (üç telli), (ud) = <i>ud</i>, (<i>tanbura</i>, (kanûn) = <i>kanun</i>, (santur) = <i>santor</i>, (keman) = <i>ćemane</i>, (zurna) = <i>zurna</i>, (kaval) = <i>kaval</i>, (düdük) = <i>svirala, pišta</i>, (klavuta) = <i>klavuta</i>, (ney) = <i>bez piska svirala</i>, (gırnata) = <i>kırnata</i>, (büyülü) = <i>sa pretiskovima trumbena</i>, (piyano) = <i>glasovir</i>, (armonik) = <i>muzike</i>, (gayda) = <i>gajde</i>, (çığirtma) = <i>bugarice gusle</i> (bargîr kıl ile gerilmiş Boŝnakların muhârebe destanlarını söylerken çaldıkları bir nevi keman), (davul) = <i>buban</i> ... [145b-147a]</p>

[15] SVA BIĆA	(Kā'ināt)	(dünya, 'âlem) <i>ovaj sv'et</i> , (ahiret) <i>onaj sv'et</i> , (gök) <i>nebo</i> , (ülker yıldızı) <i>repata zv'ezda bajraklija</i> , ('anâsır) <i>stihije elementi</i> , (ecsâmi basita) <i>stihije</i> , (sâbite) <i>nepokretne</i> , (seyyâre) <i>pokretne</i> , (mâyi', seyyâl, sulu) <i>tekuće vodoviti</i> , (gaz, hava'i) <i>v'etroviti</i> , (ay) <i>m'esec</i> , (bütün ay, ayın on beşi) <i>ušpa, uštap</i> , (aydınlık) <i>m'esečina</i> , (cevher) <i>častica</i> , (tabî'at) <i>priroda</i> , (güneş) <i>sunce</i> ... [153a]
[16] O VODAMA	(Sularadâ'ir)	(azmak) <i>žandrak</i> , (gölet) <i>barica, bara</i> , (liman) <i>pristanište</i> , (boğaz) <i>protek, t'esnac</i> , (ark, avgun, su yolu) <i>jarak</i> , (akar su) <i>tekuća voda</i> , (su bendi) <i>jaz, brana</i> , (deniz suyu) <i>morska voda</i> , (bunar) <i>vrelo</i> , (ayazma) <i>izvor, stubo</i> , (kaynak) <i>izvor</i> , (süzülmüş su) <i>proc'eđena voda</i> , (gazlı su) <i>sodana voda</i> , (ma'den suyu) <i>mineralna voda, l'jekovita voda</i> , (kaplıca suyu) <i>toplice voda</i> , (lağım, kehrîz) <i>kanal, prokuda</i> ... [153a-b]
[17] VAZDUH	(Hava)	('alâ'im-i semâ, eleğim sağma, ebem kuşağı) <i>duga</i> , (şafak) <i>zora</i> , (poyrâz şafakı) <i>s'everna zora</i> , (çığ, kar yığını) <i>namet, smet</i> , (sağnak, yağmur) <i>rodna kiša</i> , (sağnak rüzgâr) <i>žestok vjetar</i> , (yel, rüzgâr) <i>vjetar</i> , (pus, sis, duman) <i>magla, tama</i> , (süt limanlık) <i>tišina</i> , (sıcak) <i>vrućina</i> , (hava sıcak) <i>vrelina, toplo</i> , (iklim) <i>klima</i> , (şimşek) <i>munja</i> ... [153b]
[18] VATRO-IZGOREĆE STVARI	(Ateşve-yakılanşeyler)	(ateş od) <i>vatra, žerava, oganj</i> , (odun) <i>drvo</i> , (yarma) <i>c'eplja</i> , (yonga) <i>iver, tr'eska</i> , (çıra) <i>luč</i> , (çıralık) <i>podpala</i> , (talaş) <i>strugotima</i> , (ekes) <i>ugarica, glavinja</i> , (is) <i>garotina, čaha, dim</i> , (yanmış odun) <i>nagor'elo drvo</i> , (kor) <i>žar</i> , (sıcaklık) <i>vrelina</i> , (kömür) <i>ugalj</i> ... [155a]
[19] METALII DRAGOCJENO KAMENJE	(Me'âdinvecev-âhirtaşları)	(çelik) <i>mazija</i> , ('akik-i süleymâni) <i>vedri kamen</i> , (mıknatıs) <i>mamnik, magnetzam</i> , (kaymak taşı) <i>ljenati kamen</i> , (tunç) <i>bronzâ</i> , (beyaz mermer) <i>bijeli maramor</i> , (halita) <i>sm'eša</i> , (şap) <i>tipsa</i> , (arduvaz taşı) <i>arduvaz kamen</i> , (gümüş) <i>srebro</i> , (sıçan otu) <i>mišomor</i> , (katı kara sakız zift) <i>lučom</i> , (tuğla) <i>cigla</i> , (kerpîç) <i>nepečena cigla</i> , (üstübeç) <i>b'elilo</i> , (kireç) <i>vapno</i> , (zernîh taşı) <i>altın baş</i> , (kara taş) <i>ljutac</i> ... [155a-b]

<p>[20] HEMIČNE IMENICE NAZIVLJE</p>	<p>(Esmā-ikimy-eviye)</p>	<p>(hamız, ekşi) <i>kiselik</i>, (kalavî) <i>lužini</i>, (nişâdur rûhu) <i>nişadorov žest</i>, (azot, barudin, güherçilin, mevtin) <i>šalinitrenik</i>, (fahm kömür) <i>ugljenik</i>, (klor, tuzîn, melhîn) <i>solik</i>, (müvellidü l-ma-i mâ'insuyin) <i>vodik</i>, (hamız ekşili, müvellidü'l-hamûza, hamız, heyyin ekşiden) <i>kiselorud</i>, <i>životik</i>, (milh, tuz) <i>so</i>, (bi-taraf tuz) <i>neutralina</i> (hamız, ekşi) <i>kiselik</i>, (kalavî) <i>lužini</i>, (nişâdur rûhu) <i>nişadorov žest</i>, (azot, barudin, güherçilin, mevtin) <i>šalinitrenik</i>, (fahm kömür) <i>ugljenik</i>, (klor, tuzîn, melhîn) <i>solik</i>, (müvellidü'l-ma-i mâ'insuyin) <i>vodik</i>, (hamız ekşili, müvellidü lhamûza, hamız, heyyin ekşiden) <i>kiselorud</i>, <i>životik</i>, (milh, tuz) <i>so</i>, (bi-taraf tuz) <i>neutralina</i> ...[155b]</p>
<p>[21] RASTITELJNE STVARI</p>	<p>(Mevâdd-ı nebâtiye)</p>	<p>(ispirto) <i>vinovica</i>, (sarısabır) <i>aloja</i>, (nişâsta, kola) <i>štirka</i>, (kâfûru) <i>kamfor</i>, (kauçuk) <i>guma</i>, <i>lastik</i>, (balmumu) <i>vosak</i>, (pambuk) <i>pamuk</i>, (günlük) <i>nemiljan</i>, (ökse) <i>ticolov</i>, (zamlık) <i>tekućina drveta</i>, (katran) <i>katran</i>, (küte pırka) <i>mej</i>, (yağ) <i>maslo</i>, <i>loj</i>, (zeyt) <i>ulje</i> ...[157a]</p>
<p>[22] SVOJSTVA T'ELA</p>	<p>(Evsâf-ı ecsâm)</p>	<p>(cezbe çekme, kuvve-i câzibe) <i>privlačna</i>, (çekmek) <i>privlačiti</i>, (ısı şeyi) <i>vruća stvar</i>, (ısıtan) <i>ugrijač</i>, (sıcak) <i>toplo</i>, <i>vrućo</i>, (birleşme, imtizâc) <i>sjedinenje</i>, (bağlanma) <i>sveza</i>, (billurlanma) <i>ledenicanje</i>, (katılık, koyuluk) <i>neprovidnost</i>, <i>gustina</i>, <i>tvrdina</i>, (koyu, katı, sıkı, irtibatıyye) <i>pricvrknuto</i>, <i>zbijeno</i>, <i>nabijeno</i>, <i>kruto</i>, <i>spojeno</i> ...[157a]</p>
<p>[23] BOLESTI</p>	<p>(Hastalık, em-râz)</p>	<p>(doğurmak) <i>poroditi se</i>, (ebelik etmek) <i>babiçati</i>, (hâlet-i nez', can çekişme) <i>umrli čas</i>, <i>s dušom borenje</i>, (em aldım) <i>aneurizma</i>, <i>poširene žile</i>, (hanak) <i>grlobolja</i>, (damla, sekte) <i>kap</i>, <i>šljok</i>, (damla isâbeti) <i>šljok zgoditi</i>, (dai bahri, zıyk-ı nefsi) <i>sipnja</i>, (pepelemek, pelteklemek) <i>kusati</i>, (çiban) <i>çir</i> ... [161a]</p>
<p>[24] TVORCI</p>	<p>(San'atkârlar)</p>	<p>(kuyumcu) <i>zlatar</i>, (berber) <i>brico</i>, (cevâhirci) <i>draguljoprodavač</i>, (çamâşırcı) <i>ruhoperilac</i>, (çizmecî) <i>çizmar</i>, (ekmekçi) <i>pekar</i>, (şapkacı) <i>šeşirdžija</i>, (biracı) <i>pivarac</i>, (meyhâneci) <i>krčmar</i>, (kahveci) <i>kafedžija</i>, ('arabacı) <i>kolar</i>, (bıçakçı) <i>foçak</i>, <i>nožar</i>, (terzi) <i>krojač</i>, (yaldızcı) <i>pozlatar</i>, (duvarcı) <i>zidar</i>, (bıçkıcı) <i>bilan</i>, (orakçı) <i>žeteoc</i>, (dülger) <i>drvodjelj</i>... [161a]</p>

[25] ROD	('Akraba)	(ana) <i>mati</i> , <i>majka</i> , (ata, baba) <i>otac</i> , (dede, büyük baba) <i>deda</i> , (nine, büyük ana) <i>baba</i> , (kardeş, birader) <i>brata</i> , (ağa) <i>braco</i> , <i>gospodar</i> , (kız karındaş) <i>sestra</i> , (abla) <i>seja</i> , ('amca) <i>stric</i> , (dayı) <i>ujak</i> , (yenge) <i>strina</i> ('amcanın karısı), <i>ujna</i> (dayının karısı), (teyze) <i>po materi tetka</i> , (hala) <i>po ocu tetka</i> , (oğul) <i>sin</i> , (kız, kız evlâdı) <i>kći</i> , (bâkire) <i>cura</i> , (oğlan) <i>muškarac</i> , <i>d'ečak</i> , (torun) <i>unuk</i> , <i>unuka</i> , (kayın baba, babalık, zevcenin babası) <i>punac</i> , (kocanın babası) <i>svekar</i> , (kayın ana, zevcenin anası) <i>punica</i> ... [163a]
[26] ČOV'EKA I ŽIVOTINJA ORGANI	(İnsân ve hayvân 'uzuvları)	(insan, kişi) <i>čov'ek</i> , (hayvan) <i>skot</i> , <i>životinja</i> , (can, tim, rûh) <i>duša</i> , (nefes, soluk) <i>ušak</i> , <i>dah</i> , (beden, ten) <i>telo</i> , (baş) <i>glava</i> , (alın) <i>čelo</i> , (tepe) <i>t'eme</i> , (ense) <i>šija</i> , zatiok, (kafa) <i>glavuča</i> , (kaş) <i>obrva</i> , (göz) <i>oko</i> , (kirkpik) <i>trepavica</i> , (göz bebeği) <i>z'enica</i> , (göz beyazı) <i>b'elo</i> , (göz karası) <i>tibka</i> , (kornea) <i>rožnjača</i> , (göz kapağı) <i>kapak</i> , (burun) <i>nos</i> , (burun delikleri) <i>nozdrve</i> , (hortum) <i>surla</i> , (şakaklar) <i>sljepe oči</i> , (kulak) <i>uho</i> , <i>klempe</i> , (kulak tozu) <i>mehko u uheta</i> ... [165a]
[27] SELJAČTVO, ZEML-JODELJSTVO	(Köylülük, rençberlik)	(çiftçi) <i>težak</i> , (su değirmeni) <i>vodenica</i> , <i>mlin</i> , (yel değirmeni) <i>vjetrenjača</i> , (bağçe) <i>bašta</i> , (tarla) <i>njiva</i> , (hendek) <i>šamac</i> , (çayır) <i>livada</i> , (batak) <i>pištalo</i> , <i>džomba</i> , (çarh) <i>kolo</i> , (harman) <i>vršaj</i> , <i>guvno</i> ... [167a]
[28] FARBE	(Renkler, elvân)	(parlak boya) <i>sjajna caklena farba</i> , (göğër, koyu renk) <i>ugasito</i> , (kestâne renk) <i>mavi</i> , (boz) <i>sivasto</i> , (kola) <i>kulagasto</i> , (açık renk) <i>otvorena farba</i> , (koyu renk) <i>ugasita farba</i> , (lacivert) <i>čiviti</i> , (gök renk) <i>belonebasto modro</i> , (mavi) <i>plavo</i> , (ak, beyaz) <i>b'elo</i> , (beyazımtırak) <i>b'elasto</i> , <i>na b'elo odnosi</i> , (mavimsi) <i>na plavo odnosi</i> , <i>plavasto</i> , (kumral renk) <i>riđ</i> , (esmer) <i>smedast</i> , (gül rengi) <i>rumeno</i> , (samani) <i>žuckasto</i> ... [167b]
[29] VR'EME, ČASI, GODINE	(Ezmine, sinîn, sâ'at)	(zamân, vakit) <i>vrijeme</i> , ('asır, karn) <i>stoljeće</i> , <i>v'ek</i> , (ebed) <i>uvijek</i> , (ezel) <i>oduv'ek</i> , (yıl, sene) <i>godina</i> , (bu sene) <i>ova godina</i> , (geçen sene) <i>lani</i> , <i>prošla godina</i> , (evvelki sene) <i>prekolani</i> , (daha evvelki sene) <i>zaklani</i> , (yeni sene) <i>nove godine</i> , (gelecek sene) <i>buduće godine</i> , (ay) <i>m'esec</i> ... [167b-169a]

[30] DOMAĆE ŽIVOTINJE	(Hayvânât-ı münise)	(inek) <i>krava</i> , (buzak) <i>tele</i> , (dana) <i>june</i> , (düve) <i>junica</i> , (tosun) <i>junac</i> , (boğa, gülle) <i>bak</i> , (öküz) <i>vo</i> , (su ineği, camus, dombay, manda) <i>bika</i> , <i>bivolica</i> , (camus boğası) <i>bik</i> , (malak, bodak) <i>bivolica</i> ... [169a]
[31] MATERIJAL	(Mevâdd-ı eb-niye)	(gereç) <i>vapn</i> , <i>klak</i> , (taş) <i>kamen</i> , (kum) <i>pijesak</i> , (kerpiç) <i>nepečena cigla</i> , (tuğla) <i>cigla</i> , (harç) <i>maltar</i> , (çamur) <i>blato</i> , <i>kao</i> , (horosan) <i>horosan</i> , (boy direk) <i>bojski direci</i> , (bağlantı) <i>dizma</i> , (mayfa) (taban dilmesi) <i>podne grede</i> , (kiriş) <i>greda</i> , (makas) <i>rogovi</i> , (tavan tahtası) <i>šišet</i> , <i>šepernjače</i> ... [171a]
[32] ORUĐE	(Âlât)	(balta) <i>sikira</i> , (testere, bıçkı) <i>pila</i> , (biçmek) <i>prepiliti</i> , <i>piliti</i> , (eğe) <i>jege</i> , (büyük burgu) <i>svrdo</i> , <i>merteklija</i> , (kalın burgu) <i>svrdo</i> , (tokmak) <i>malj</i> , (variyoz) <i>gvozden malj</i> , (miskale) <i>mladilo</i> , (pergel) <i>pergalj</i> , (celde) <i>stiskača</i> , (keser) <i>tesla</i> , (bileği taşı) <i>belegija</i> , <i>brus</i> , <i>točijel</i> ... [171a]
[33] KUĆNO OD'JELO	(Ev eşyası)	(yatak, döşek) <i>postelja</i> , (yatmak) <i>leći</i> , (kalkmak) <i>ustati</i> , (yorgan) <i>guber</i> , (örtü) <i>pokrivač</i> , (örtmek) <i>pokriti</i> , (yazmak) <i>prostrijeti</i> , (tabût örtüsü) <i>nosilni pokrivač</i> , (yastık) <i>podglavak</i> ... [173a]
[34] ZA BOLESTI	(Hastalığa dâ'ir)	(kaşınma, gidişme) <i>svrbež</i> , (kaşınmak, gidişmek) <i>svrbiti</i> , <i>češati se</i> , ('ateh, bunaklık) <i>bubuntanje</i> , <i>beznanje</i> , (ishâl, yörük sürmesi) <i>proljev</i> , <i>progon</i> , (ağrı, sızı) <i>bol</i> , (ısıtma, ısınma) <i>ugrijati se</i> , (ısıtmak) <i>ugrijati</i> , (kızdırmak) <i>usjati</i> , (zehirlemek, otalanmak, tesmîm) <i>otrovati</i> , (nefha, kabarık, şiş) <i>prišt</i> , <i>naduh</i> , <i>podpuh</i> , <i>otok</i> , (türüm şişirmek, kabarmak) <i>guta skočiti</i> , <i>podprištiti se</i> ... [173b]
[35] LJEKARSKE OPERACIJE I LIJEKOVI	(Âlât-ı tıbbiye ve eczâ)	(bir 'uzvu kesme) <i>odpiljenje</i> , (panzehir, muzâdı semm) <i>proti'ujed</i> , <i>protiotrov</i> , (cihaz) <i>aparat</i> , <i>oružje</i> , (ayak hamamı) <i>nožne banjice</i> , (hususî hamam) <i>osobna banjica</i> , (kasık bağı) <i>krakosteg</i> , (lifâfe sargı) <i>zavojak</i> ... [175a]
[36] GOSTIONICA	(Aşçı dükkânı)	(aşçı) <i>kuvar</i> , (aşçı kadın) <i>kuvarica</i> , (ayvaz) <i>hajvaz</i> , (vekîl-i harç) <i>troškovođa</i> , (seyis) <i>konjušar</i> , ('arabacı ispir) <i>kočijaš</i> , (yemek ta'rifesi) <i>c'enovnik za jelo</i> , (ekmek) <i>hljeb</i> , (taze ekmek) <i>friški hljeb</i> , <i>kruh</i> ... [175b]

<p>[37] POKUĆSTVO</p>	<p>(Ev eşyāsı)</p>	<p>(elek) <i>sito</i>, (elemek) <i>prosiјati</i>, (kalbûr) <i>rešet</i>_o, (kalburdan geçirmek) <i>prorešetati</i>, (hamûr teknesi) <i>načve</i>, (şış) <i>ražanj</i>, (şışlemek) <i>šišom ubosti</i>, (hamûr) <i>t'esto</i>, (hamûr yoğurmak) <i>zakuvati t'esto</i>, (yemek dolabı) <i>dolaf za jelo</i>, (tencere) <i>šerpa</i> ... [177b]</p>
<p>[38] ODJEĆA</p>	<p>(Giysi, mel-bûsât)</p>	<p>(elbise-i resmiye) <i>zvanično od'elo</i>, (don) <i>gaće</i>, (yelek) <i>đečerma</i>, (camedan) <i>džemadan</i>, (mintan) <i>koparanj</i>, (çepken) <i>gunjić</i>, (tozluk) <i>tuzluke</i>, <i>goljenjaće</i>, (diz bağı) <i>podveze</i>, (lebâde) <i>salta</i>, (cübbe, abdestlik) <i>džube</i>, (kürk) <i>kožuh</i>, (ağ) <i>tur</i> ... [179a]</p>
<p>[39] ZELENI MESA</p>	<p>(Sebzeler ile etler)</p>	<p>(patates) <i>krtola</i>, <i>kompir</i>, (lahana kelem) <i>kupus</i>, (pancar) çekundruk, blitva, (şalgam) <i>repa</i>, (turp) <i>rodkva</i>, (hıyar, salatalık) <i>krastavice</i>, (badılcın) <i>patlidžan</i>, (domates) <i>tomati</i>, (kabak) <i>bunda</i>, <i>tikva</i>, (asma kabak) <i>tikveći susak</i>, (sakız kabağı) <i>sakizka</i>, (beyaz kabak) çurta, (bal kabak) <i>slatka bund'a</i>, (hâvûç, teprevendip otu) <i>mrkva</i>, (turp lahanası) <i>šargarepa</i> ... [179b]</p>
<p>[40] ZV'ERKE</p>	<p>(Hayvânât-ı vahşiyе)</p>	<p>(tavşan) <i>zec</i>, (tilki) <i>lisica</i>, (kurt, canavar) <i>kurjak</i>, <i>vuk</i>, (ayı) <i>medvjed</i>, (karaca) <i>srndać</i>, (yabani keçi) <i>divokoza</i>, (geyik) <i>košuta</i>, (sıfın) <i>ljeljen</i>, (arslan) <i>lav</i>, <i>lavica</i>, (pelenk) <i>pars</i>, <i>leopard</i>, (kaplan) <i>tigar</i>, (vaşak) <i>hris</i>, (çakal) <i>şakal</i>, (zırtlan) <i>hinja</i>, (porsuk) <i>jazavac</i> ... [179b-181a]</p>
<p>[41] PTICE</p>	<p>(Kuşlar)</p>	<p>kuş) <i>ptica</i>, (uçmak) <i>letiti</i>, (yüzmek) <i>plivati</i>, (dalmak) <i>zaroniti</i>, (kartal) <i>orao</i>, (doğan) <i>jastreb</i>, (şahin) <i>soko</i>, (atmaca) <i>golubaš</i>, <i>kobac</i>, (çaylak) <i>zečar</i>, (turna) <i>ždral</i>, (toy) <i>labud</i>, (yabân ördeğı) <i>divja patka</i>, (leylek) <i>štrk</i>, (keklik) <i>jarebi</i>, (bildircin) <i>prepelica</i>, (güvercin) <i>golub</i>, (üveyik kuşu) <i>grlica</i>, (kumru) <i>kumrija</i>, (karatavuk) <i>kosavac</i>, (bülbül) <i>slavuj</i>, (bal kuşu, puhu kuşu) <i>sova</i>, <i>jeinja</i>, <i>huktavica</i> ... [181a]</p>
<p>[42] RIBE</p>	<p>(Balıklar)</p>	<p>(balık) <i>riba</i>, (zıpkın) <i>bodve</i>, (zıpkınlamak) <i>đenuti</i>, nabosti, (deniz balığı) <i>morska riba</i>, (tatlı su balığı) <i>slatki' voda ribe</i>, (yılan balığı) <i>jegulja</i>, (mercan balığı) <i>pastrma</i>, (som balığı) <i>som</i>, (sazan balığı) <i>peš</i>, <i>šaran</i>, (kaya balığı) <i>mrena</i>, (barbunya) <i>vrvenka</i>, (çika balığı) <i>çika</i>, (ahtapot) <i>morski mnogonog</i>, (mersin) <i>maslac</i>, (çamur balığı) <i>štuka</i>, <i>škobalj</i>, (alabalık) <i>klen</i> ... [181a]</p>

<p>[43] VOĆE</p>	<p>(Meyve ağaçları)</p>	<p>(kiraz ağacı) <i>trešnja</i>, (višne ağacı) <i>višnja</i>, (can erik zerdâli ağacı) <i>zelene šljive</i>, (kırmızı erik ağacı) <i>crven'šljiva</i>, (sarı erik) <i>b'elošljive</i>, (kara erik ağacı) <i>mrke šljive</i>, (kayısı ağacı) <i>kajsija</i> ... [181a]</p>
<p>[44] ĆUDI</p>	<p>(Ahlâk)</p>	<p>(bahâdrlık, yiğitlik) <i>junačtvo</i>, (kabâdâyı) <i>otrešen</i>, (hırçınlık) <i>oholnost</i>, (yararlık) <i>vrijednos'</i>, (saygılı) <i>u česti</i>, (cömert) <i>dobročinitelj</i>, (tok gözölü) <i>siti' očiju</i>, (merhametli) <i>nježan</i>, <i>požalit</i>, (hacar) <i>vrstan</i>, (iş bilir) <i>okretan</i>, <i>fiškalj</i> ... [181b]</p>
<p>[45] DRVLJEĆE</p>	<p>(Meyvesiz ağaçlar)</p>	<p>(odun kesmek) <i>drva s'eći</i>, <i>c'epati</i>, (budamak) <i>okresati</i>, (çam ağacı) <i>smrčevina</i>, <i>bor</i>, <i>homorika</i>, (çıra ağacı, katranlı çam) <i>lučevina</i>, (meşe) <i>hrast</i>, (ak meşe) <i>b'eli hrast</i>, (kara meşe) <i>crni hrast</i>, (pelit ağacı) <i>cer</i>, (pelit) žir, (palâmût) <i>šiška</i>, (mazi) <i>šiškarina</i>, (kayın ağacı) <i>bukva</i>, (gürgen ağacı) <i>grab</i> ... [181b]</p>
<p>[46] ZGRADE</p>	<p>Emâkin (binâlar)</p>	<p>(mahkeme) <i>sudnica</i>, (belediye) <i>općina</i>, (mektep) <i>škola</i>, <i>učiona</i>, (medrese) <i>bogoslovija</i>, (ibtidâiye) <i>pučka osnovna</i>, (rüşdiye) <i>realka</i>, (i'dâdiye) <i>gimnazija</i>, (dâr-ül mu'allimîn) <i>preparandija</i>, (dâr'ül-fünûn) <i>sveučilište</i>, (mektep-i mülkiye) <i>politično učilište</i>, (mektep-i nuvvâb) <i>sudačka škola</i>, (akademija) <i>mekteb-i harbiye</i>, (hastahâne) <i>bolnica</i>, (kışla) <i>kasarna</i>, <i>zdanije</i>, (konak) <i>ured</i> ... [224a]</p>
<p>[47] TKALA</p>	<p>(Çulha)</p>	<p>(destgâh tezgâh) <i>stan</i>, (mekik) <i>čunak</i>, (tarak) <i>brdo</i>, (küçü) <i>nite</i>, (ayaklık ayakçak) <i>podnožnici</i>, (çember dişlice) <i>zatefača</i>, (tefe) <i>brdila</i>, (maber) <i>vratilo</i>, (makara civcivi) <i>koloturica</i>, (köprü orta maber) <i>kobila</i>, (selmin) <i>trupno vratilo</i>, (atkı) <i>uzvod</i>, (kalye) <i>štapac</i>, (ağırşak) <i>zamotalica</i>, (çözü) <i>osnutak</i>, (terüce) <i>podnožničko drvo</i>, (argıç) <i>poutka</i>, (direzi arış) <i>osnova</i>, (<i>pređa</i>) <i>keten arış</i>, (çıkırık) <i>okretača</i> [224a-b]</p>
<p>[48] ----*13</p>	<p>(Değirmencilik)</p>	<p>(değirmen) <i>vodenica</i>, <i>mlin</i>, (değirmenci) <i>ketoš</i>, <i>vodeničar</i>, (oluk) <i>badanj</i>, <i>žljeb</i>, (su ambârı) <i>badanjski hanbar</i>, (poyra) <i>tolija</i>, <i>slavina</i>, (taban ağacı) <i>podkolnjak</i>, (uskuluç) <i>sjen</i>, (tunç) <i>kolska nožica</i> ... [224b]</p>
<p>[49] ULJAJSTVO</p>	<p>(Yağcılık)</p>	<p>(mengene) <i>žečka</i>, (ivli iğ) <i>vreteno</i>, (falaka) <i>ovan</i>, <i>rogovi</i>, (kiriş) <i>talpina</i>, <i>pregača</i>, (takoz) <i>pretisak</i>, (<i>blanja</i>) <i>mengene oturağı</i>, (dibek) <i>stupa</i>, (sandık) <i>torkula</i>, (tokmak) <i>stupa</i>, <i>tučac</i>, (kepçe) <i>varjača</i> ... [224b]</p>

13 Nije naveden naziv cjeline na bosanskom. U prevodu bi to bilo *Mlinarstvo*.

Zaključak

Konceptualna leksikografija naziva se i pojmovnom leksikografijom budući da proučava izradu rječnika u kojima su riječi poredane po sličnosti značenja. Izbor broja tematskih polja arbitrarán je i ovisi o obimu koji je zamislio autor prilikom sastavljanja rječnika. Berbić je u svom djelu *Bosanski turski učitelj* odabrao 49 tematskih jedinica, približno iste veličine. Kao što se vidi iz tematskih podnaslova leksikografskih priloga, Berbić bira leksiku iz svakodnevnog života koristeći tzv. enciklopedijsko-tematski rječnički pristup reprezentaciji leksike.

U djelu *Bosanski turski učitelj*, posmatrajući leksikografske priloge u cjelini, Berbić kombinira pristupe iz dvaju potpuno različitih kulturalno-leksikografskih tradicija – slavensko-evropske i osmanske odnosno orijentalne leksikografske tradicije u širem smislu te riječi. Među leksikografskim tematskim cjelinama odudara cjelina koja se bavi „osobinama tijela“ budući da u svim ostalim dominiraju imeničke lekseme izuzev navedene u kojoj dominiraju pridjevske lekseme utemeljene na istom konceptu/ideji.

Nedostatak konceptualnih leksikografskih priloga općenito je povezan s činjenicom da je gotovo nemoguće odrediti univerzalne i jedinstvene liste koncepata / tematskih polja, odnosno principe redanja riječi unutar takvih koncepata / ideja. S druge strane, takva osobina konceptualne leksikografije može predstavljati i svojevrsnu prednost zbog svoje vječite otvorenosti prema različitim oblastima ljudskog života koje se na taj način mogu osmišljeno leksikografski pratiti. Berbićevi leksikografski prilozi značajni su za proučavanje kako historije leksikografije u Bosni u 19. vijeku tako i za proučavanje leksema u bosanskom jeziku u 19. vijeku u bosanskim alhamijado tekstovima u najširem smislu te riječi.

FOLLOWING THE BOSNIAN ALHAMIADO LEXICOGRAPHY IN THE 19TH CENTURY: A REVIEW OF BERBIĆ'S THEMATIC LEXICOGRAPHIC CONTRIBUTIONS

SUMMARY

Each dictionary is a valuable document about the time in which it was created, a cultural monument and a testimony to the state of the language in past times. In the context of Bosnian alhamiado lexicography, the work of Ibrahim Berbić *The Bosnian Turkish Teacher* (1893), reflects the lexicographic awareness and desire of the author to make a step forward in writing more extensive and precise Bosnian-Turkish and Turkish-Bosnian dictionaries, so that works written on those languages could be translated as successfully as possible. In 49 thematic units, approximately the same size, Berbić chooses lexicon from everyday life using the so-called encyclopedic-thematic dictionary approach. However, the lexicographic procedures of this author indicate more the stages of making the basic work, respecting bilingual grammar, and not the development of a special dictionary as a separate unit, that would follow some other principles, and not just the primary pedagogical-didactic requirements. Unlike conceptual Ottoman dictionaries in Bosnia, including dictionaries by Bosnian authors, which contain a traditional thematic hierarchy of lexicon (first sacred lexicon, tradition, and then everyday life) that reflects first worldview and then other elements of tradition, lexicon in "The Bosnian Turkish Teacher" primarily uses everyday material. Being such way, this work as a whole is unusual for both the Ottoman and the Bosnian alhamiado lexicographic tradition.

Keywords: Ibrahim Berbić; Bosnian alhamiado lexicography; encyclopedic-thematic dictionary approach; pedagogical-didactic concept; *vulgaria tezaurus*

Literatura

- Berbić, Ibrahim Edhem (1893), *Bosanski turski učitelj - Boşnakça Türkçe Muallimi*, İstanbul
- Biesaga, Monika (2017), "Dictionary Tradition vs. Pictorial Corpora: Which Vocabulary Thematic Fields Should Be Illustrated?", *Lexikos*, Vol. 27, 132-151.

- Kadrić, Adnan (2010), "The Phenomena of Conceptual Lexicography in Ottoman Bosnia", *Ottoman Studies in Transformation. Papers from CIEPO 18*, LIT Verlag Berlin-Münster-Wien-Zürich-London, 317-329.
- Kadrić, Adnan (2018), *Kontrastivna metoda u opisu bosanskog i turskog jezika u Bosni u 19. stoljeću: Bilingvalna gramatika Bosanski turski učitelj Ibrahima Edhema Berbića*, Univerzitet u Sarajevu – Orijentalni institut – Institut za jezik, Sarajevo
- Nikolić-Hojt, Anja (2017), "Pogled u prošlost i budućnost (hrvatske povijesne) leksikografije", *Filologija*, 68, 127-142.
- Nikolić-Hojt, Anja (2004), *Konceptualna leksikografija: prema tezaursusu hrvatskoga jezika*, Hrvatska sveučilišna naklada, Zagreb
- Putanec, Valentin (1998), "Dva osnovna paralelna smjera u povijesnom razvoju hrvatske leksikografije: totalna i parcijalna leksikografija", *Filologija*, 30-31, 127-132.
- Tafra, Branka (1994), "Leksikografski postupci", *Filologija*, 22-23, 109-117.
- Vuić, Vladimir (1856), *Srbska gramatika : za gimnazijsku mladežь Княжества Србиє*, [Častь 1, Slovoizvodstvo (Etimologija)] / napisao Vladimirь Vuićь Profesorь ezika Srbskogь i Slavenskogь, Pravitelstvenoj Knygorečatni, Beograd